

**ADY ENDRE PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ CÍMŰ VERSÉNEK
ÉS MŰFORDÍTÁSAINAK ALAKZATVIZSGÁLATA¹
FUNCTIONAL RESEARCH OF FIGURES IN ENGLISH
TRANSLATIONS OF ADY'S POEM *AUTUMN PASSED THROUGH 5***

KISS TÍMEA

Dolgozatomban a stilisztikai alakzatrendszer elemzem Ady Endre versében és műfordításaiban. A költő életművében kiemelt szerepük van az alakzatoknak mint jelentésképző és szövegszervező nyelvi elemeknek. A retorikai-stilisztikai alakzatok szerepének és működésének vizsgálata azért lehet célravezető Ady költői szövegeinek és fordításainak összevetésekor, mert az alakzatokat létrehozó műveletek használatában és alkalmazásában Adynak úttörő szerepe volt saját korában. Hipotézisem, hogy Ady alakzatai nem funkció nélküli díszítő elemek, hanem jelentés- és kompozícióképző erejük van, s a célnyelvi szövegvariánsokban fellépő hiányuk az eredeti szöveghez képest szemantikai és pragmatikai jelentésváltozásokat okozhat. A vizsgálat legfontosabb eredményének tekinthető, hogy az általam vizsgált célnyelvi ismétléses alakzatok funkcionálisan ekvivalensek a forrásnyelvi szövegével, de a fordítási folyamatban végbemenő lexikai és szemantikai változások következtében funkciójuk gyengébb.

Kulcsszavak: alakzatok, fordítás, ismétlések, anafora, epifora, paralelizmus, adekvátság

In my paper I examine figures of speech in English translations of Ady's poem. Repetition, parallelism, antithesis and other figures are the main organizers in Ady's texts. The connection of these figures is an important component of his style. I examine whether the translations are showing these figures, and if so, what their function is. I mostly concentrate on repetition in the translations. I present an analysis of one poem by Ady through the translated texts.

Keywords: figures, translation, repetition, additional figures of speech, anaphora, epiphore, parallelism, variants

Bevezetés

Az Ady-versszövegek szembetűnő szervező alakzata az ismétlés. Az ismétléses alakzatok, valamint ezekhez társulva a paralelizmus, az ellentét és más alakzatok összekapcsolódása Ady költészetének fontos összetevői. Munkámban azt vizsgálom meg, hogy a fordításokban megjelennek-e, és ha igen, milyen funkciót töltenek be ezek az alakzatok, elsősorban az ismétlések. Jelen dolgozatomban Ady Endre egy versének alakzatait és azok szövegbeli funkcióját kívánom bemutatni a forrás- és célnyelvi szövegek egybevetése által, továbbá azt, hogy a forrásnyelvi szövegekkel egyenértékű célnyelvi szövegek jöttek-e létre.

---

¹ A dolgozat a Debreceni Egyetem PhD-konferenciáján, 2013. február 1-jén elhangzott előadás módosított és szerkesztett változata.

KISS TÍMEA

Selye János Egyetem, Doktori Iskola
Bratislavsá cesta 3322, Komárom 94501 Szlovákia
KT567@selyeuni.sk

Azt is vizsgálom, hogy a műfordító stílusa hogyan hat az eredeti mű célnyelvi szövegvariánsának stílusára, s az általam vizsgált alakzatokat és funkciójukat ez milyen mértékben befolyásolja.

A forrásnyelvi és célnyelvi szövegek összehasonlításához a *Párisban járt az Ősz* című verset választottam. Választásom azért erre a szövegre esett, mert disszertációmon dolgozva jelenleg Ady költészetének korai szakaszát vizsgálom, így a *Vér és arany* című kötet versei közül választottam a mintát. Ez a vers a megértés szempontjából is problematikus lehet a fordítók számára, hisz Ady érzelmeinek ambivalenciája kerül előtérbe a szövegben. Tanulmányomban bemutatom, hogy e verset hogyan ültették át olasz és szlovák nyelvre, hogyan vívódott a *Párisban járt az Ősz* témájával, a versekben küzdő régi és új gondolatokkal, az elmúlás visszafordíthatatlanságával Ján Smrek, Czétényi Katalin és Melinda Tamás-Tarr Bonani.

Sok fordító próbálkozott, több-kevesebb sikerrel, Ady-versek fordításával. Az Ady-vers komplex jelentését pontosan átadni azonban nagyon nehéz. „Adynak az a különlegessége, hogy minden verse egy pillanat alatt megvilágít egy szituációt, és hatalmas erővel fejezi ki azt. Szimbólumai kézzel foghatóan érzékletesek, ugyanakkor a dolgokon túli világból, egyfajta mélységből jönnek, mintha a földből nőttek volna ki. Ady minden, ugyanakkor mindennek az ellentéte. Ezért olyan mítikus Ady költészete” (Lukács 1977, idézi Joó 2009: 112).

1. Elméleti háttér

Az ekvivalencia fontos kérdése a fordításelméletnek. Meghatározása mindig is nehézségeket vet fel a fordítástudományban. A fordításelméleti kutatók egy csoportja úgy véli, hogy a forrásnyelvi szöveg helyettesíthető a vele nyelvi és nem nyelvi szempontból egyaránt azonos célnyelvi szöveggel (Torop 1995, idézi Lőrincz 2007: 29).

Szépirodalmi szövegek esetében azonban másfajta ekvivalenciáról beszélünk, bár sokan tagadják, hogy a költői szövegek bármilyen egyenértékűségi viszonyát létre lehet hozni. Popovič az irodalmi szövegek egyenértékűségi viszonyát kommunikatív ekvivalenciának nevezi, s legfontosabb szempontnak a forrásnyelvi szövegek stílusának átvételét tartja (vö. Popovič 1980, hivatkozik rá Lőrincz 2007: 32, 35). Ennek alapján a szövegrészeket módosulásai megengedettek a célnyelvi szövegekben mindaddig, amíg a szövegégsz szintjén létrejön az ekvivalencia. A domináns szövegrészeket meg kell őrizni a fordításban is, s a módosításokat a fordításszöveg más részeiben kompenzálni kell a műfordítónak (Lőrincz 2007: 36). Az eredeti szövegégsz kommunikatív ekvivalense az a célnyelvi szöveg, amely funkcionális módosulások mellett is ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel (Popovič 1980: 148, idézi Lőrincz 2007: 36).

2. Módszerek

Dolgozatomban a funkcionális stilisztika módszerével dolgozom, a kommunikatív ekvivalencia megvalósulását vizsgálom párhuzamos szövegkorpuszok egybevetésével. A funkcionális stilisztika megteremtője Charles Bally. Szerinte a stilisztika feladata, hogy a nyelv kifejezőeszközeit affektív tartalmuk szempontjából tanulmányozza. A hangoktól a legbonyolultabb mondatokig minden nyelvi elemnek lehet stilisztikai értéke (Kabán 2008: 50). A stilisztikai alakzatok elmélete a retorikai alakzatok elméletéből indul ki, ezek stílusérté-

két kutatja különböző típusú szövegekben. A funkcionális stilisztikai elemzés a nyelvi elemek funkcióját vizsgálja a kifejezendő tartalom megjelenítésében, irodalmi szövegek esetében pedig különösen fontos a szöveg üzenetének, legjellemzőbb stílusvonásainak és szövegtani sajátosságainak a megállapítása is (vö. Szathmári 1998).

3. Az előforduló alakzatok

Elemzésemben a legfontosabb domináns szövegkohéziós alakzatokat és alakzattársulásokat vizsgálom a forrásnyelvi és célnyelvi szövegekben a teljesség igénye nélkül.

Az elemzendő szöveg a *Vér és arany* című Ady-kötet *A Halál rokona* című ciklusának harmadik verse, amely ismétléses alakzatok sokaságát tartalmazza: paralelizmust, anaforikus ismétlést, epiforát, gradációt, antitézist, reddíciót. A szövegekben később elemzett stilisztikai alakzatok fogalmát először röviden ismertetem, hogy a későbbiekben az értelmezés ne törje meg az elemzés menetét.

Paralelizmus: Ugyanazon vagy bizonyos fokig eltérő szintaktikai szerkezetet követő és hasonló jelentésű két vagy több, egymás utáni mondat, tagmondat, szó szerkezet (Szathmári 2008: 441).

Párisba tegnap beszökött az Ősz / S Párisból az Ősz kacagva szaladt

Anafora: Egy vagy több szó ismétlődése két vagy több egymást követő tagmondat, mondat, verssor vagy versszak elején (Kabán 2008: 87).

Szent Mihály útján suhant nesztelen / Szent Mihály útja beleremegett

Gradáció: haladó, fokozódó ismétlés (reduplicatio), amely variációkat is eredményezhet. Voltaképpen fokozás, melyben az ismétlődő tagok gyakran szintaktikai funkciót is váltanak (vö. Szabó–Szörényi 1988: 135).

Beszökött, suhant, szaladt, járt

Epifora: egy vagy több szó ismétlődése egymást követő tagmondatok, mondatok, illetőleg verssorok vagy versszakok végén (vö. Kabán 2008: 204).

Párisban járt az Ősz / Párisba tegnap beszökött az Ősz

Antitézis: Két tetszés szerinti szintaktikai terjedelmű gondolat szembeállítás. Jellemzőjük a párhuzamos szerkezet, nyelvi realizációja a lexémák, szintagmák vagy mondatok közötti szemantikai ellentét (vö. Molnár 2008: 109).

Kánikulában, halk lombok alatt / nyögő lombok alatt

Reddíció: Olyan ismétlésen alapuló gondolatalakzat, melyben a mondat, verssor vagy versszak elején álló szó vagy szócsoport, esetleg a költemény első versszaka tér vissza ugyanannak a mondatnak, versornak, versszaknak vagy költeménynek a végén (vö. Varga 2008: 494). *Kánikulában, halk lombok alatt/ nyögő lombok alatt*

4. Összevető elemzés

Az adjekciós alakzatokat Ady *Párisban járt az Ősz* című versében, valamint a szöveg olasz és szlovák fordításaiban elemzem, továbbá azt is megvizsgálom, hogy a fordítók miként értelmezték újra a verset.

PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ

*Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.*

L'AUTUNNO S'INSINUÒ A PARIGI.....

*Ieri, l'Autunno
s'insinuò a Parigi
silenzioso, frusciando
a Boulevard San Michel
nella canicola,
sotto le fronde calme
s'imbattè in me.*

L'AUTUNNO A PARIGI*

*L'Autunno a Parigi ieri e scivolato,
Sul viale San Michele è muto passato,
In canicola, sotto le quieti chiome
E ha incorso in me*

PARÍŽOM ŠLA JESEŇ

*Včera sa Jeseň šuchla cez Paríž.
Po bulvári Saint Michèle kradla sa,
v kánikuli, pod mlkvym haluzím,
a so mnou stretla sa.*

A *Párisban járt az Ősz a Vér és arany* kötet első ciklusának harmadik verse. Az 1906-ban, a Budapesti Naplóban megjelent szövegváltozatban azonban csak *Itt járt az Ősz* szerepelt, azaz a *Páris* tulajdonnév helyett az *itt* mutató névmás állt, pontos helymeghatározás nélkül. E variánssal nem élnek a fordítók, a célnyelvi szövegek címeiben jelen van a városnév, azonban a *járt* múlt idejű ige a szlovák célnyelvi szövegben a *ment* ige szinonimájaként jelenik meg, a Czétényi-féle olasz fordításban pedig elmarad, ezzel hiányt hozva létre a fordításban. A cselekvést és annak irányát sem közli a fordító, így szövegvariánsában a hangsúly áthelyeződik a 'szereplőkre'; igaz, a vers végén közli a szó szerinti fordítást is.

A forrásnyelvi szöveg címe variációsán ismétlődik a kezdő verssorban, ezzel anaforikus ismétlés jön létre a szövegben. *Párisba tegnap beszökött az Ősz. / Szent Mihály útján suhant nesztelen, / Kánikulában, halk lombok alatt / S találkozott velem.* A forrásnyelvi szövegben az *én* azonban nem csak lokalizálja magát (a) Szent Mihály útján, hanem az Ősz megszemélyesítése a szövegben Szent Mihály havára is utalhat, mely felé az Ősz halad (Szent Mihály napja: szeptember 29.; erről kapta korábbi magyar nevét a hónap).

Az időbeli és térbeli kettősség végigvonul a versen. Az első versszak utolsó két sora elentétes az első kettővel. Az *Ősszel* szemben a *Kánikula*, a *nesztelenség*gel, észrevehetetlenséggel a találkozás folyamata antitézist hoz létre, melyet a megszemélyesítések tovább erősítenek (*halk lombok alatt*). Az egyes szám harmadik személyű múlt idejű igék gradációs fokozásként nyomatékosítják az Ősz jelenlétét (*beszökött, suhant, találkozott*), s a költői én a találkozás pillanatában jelenik meg a strófa végén (személyes névmással jelölve), mely az antitézist erősíti: *S találkozott velem.*

A fordításszövegekben a forrásnyelvi *járt* múlt idejű ige szemantikai jelentését a fordítók módosították. Smrek célnyelvi szövegében az Ősz Párisba ment (*Parížom šla Jeseň*), Bonani fordításában pedig az ige nincs jelen (*L'autunno a Parigi*). A Bonani-fordítás mellett a versnek egy másik olasz változata is van, amely Czétényi Katalin fordítása (*L'Autunno s'insinuò a Parigi*). E szövegváltozat címében is jelen van a Páris tulajdonnév, de a *járt* igét már itt a pragmatikai jelntésében módosult szinonimára, a *kúszottra* cseréli a fordító, így a fordításban a variációs ismétlés helyett szinonimikus ismétlés jön létre, ahol az ismétlődő elemek közé egy plusz szó ékelődik. Ez betoldás a fordításszövegben, új

detrakciós alakzat (*L'Autunno s'insinuò a Parigi / Ieri, L'Autunno / s'insinuò a Parigi*). Az ige módosulásával változik a helyhatározó is a célnyelvi szövegekben. A helyhatározót az olasz fordításokban a *-ba, -be* ragoknak megfelelő *a* prepozícióval jelölt szerkezettel fejezték ki a fordítók, amely automatikus átváltási művelet eredményeképpen létrejött megfelelője az eredetinek. A szlovák variánsban csak az accusativus *-om* morfémája utal a hely irányára. A cím és a kezdő verssor ismétlése Bonani fordításában is jelen van, de anaforikus és nem variációs ismétléses formában (*L'Autunno a Parigi/ L'Autunno a Parigi ieri e scivolato*). Smrek fordításszövegében az egész szerkezet módosul (*Včera sa Jeseň šuchla cez Paríž*). Az ige és a helyhatározó ragja mellett a szórend is változik, így az ismétlés nyomatékosító funkciója elvész a fordításban.

A Szent Mihály útja mint helyszín mindhárom fordításszövegben is mindvégig jelen van. De míg Czétényi és Smrek a nemzetközileg is használatos boulevard lexémát (körút) használja, Bonani az ennek megfelelő olasz *viale* főnevet: *Az Ősz Párizsba tegnap becsusszant / a Szent Mihály körúton némán ment. Az Ősszel szemben megjelenő kánikula* kifejezése adekvát mindhárom fordításszövegben, lexikálisan egyik fordító sem módosított rajta: *In canicola, nella canicola, v kánikuli*. A forrásnyelvi helyhatározós szerkezet: *halk lombok alatt* Bonaninál *csendes lombozatként*, Czétényinél *nyugodt levelekként*, Smreknél *hallgatógallyakként* jelenik meg. A célnyelvi szövegekben a névutót (*alatt*) is automatikusan helyettesítik a megfelelő célnyelvi elemmel, de a szemantikai módosulások miatt (a *lombok* jelentése magába foglalja, hogy valami étellel teliről van szó, míg a *levelek* és *gallyak* jelentései már az elmúlást hirdetik) a megszemélyesítés nem fejeződik ki az eredetivel adekvát módon. Nyersfordítás¹ (Bonani): *Az Ősz Párizsba tegnap becsusszant / a Szent Mihály körúton némán ment, / kánikulában, csendes lombozat alatt / és belém futott*. Nyersfordítás² (Czétényi): *Tegnap, az ősz / kúszott Párizsba / csendesen, susogva / a Szent Mihály bulváron / kánikulában, / nyugodt levelek alatt / találkozott velem*. Nyersfordítás³ (Smrek): *Tegnap az ősz átsuhant Párizson keresztül. / a Szent Mihály bulváron lopózkodott, / kánikulában hallgatógallyak alatt, / velem találkozott*. A másik, a nesztelenség és a találkozás szemantikai ellentétének eredményeképpen létrejött ellentétpár adekvát mindhárom szövegvariánsban.

A gradáció is megjelenik a fordításokban, de jelentésbeli módosulásokkal. Bonani: *e scrivolato, e passato, ha incorso*, Czétényi: *s'insinuò, s'imbattè*, Smrek: *šuchla sa, kradla sa, stretla sa*. Ezek a változások ugyan nyomatékosítják az Ősz jelenlétét, de a módosulások miatt nem az eredetivel adekvát szövegrészek jönnek létre. Bonani az egyszerű múlt időt használja (*becsusszant, ment*), s a találkozást *ha incorso in me* nyelvi szerkezettel fordítja, így az Ősz *belé futott (jutott)* variáns módosítja a szövegrész konnotációját is. Czétényinél az Ősz suhanását csak határozók jelzik (*frusciando*), így a gradáció már nem érzékelhető a szövegvariánsban. A költői én névmási formában való megjelenése (amely automatikus átváltási művelet eredménye) ekvivalens mindhárom szövegvariánsban. Csak annyi eltérést találhatunk, hogy míg a szlovák célnyelvi szövegben a *velem* személyes névmásnak megfelelő névmási alak szerepel (*so mnou*), Bonani a személyes névmás helyhatározós esetét, a *belém* formát használja (*ha incorso in me/ belém jutott*), jelentősen módosítva ezzel a találkozás leírását és az Ősz megszemélyesítettségét. Czétényi fordításában is az *in me* szerepel, de az ige hatására ennek jelentése az eredetivel adekvát (*incorso/ találkozott velem*). A megszemélyesítés hangsúlyozása ekvivalens mindhárom célnyelvi szövegben, és az eredetivel azonos módon alkalmazzák a fordítók a nagybetűs szimbólumokat is (*L'Autunno/ Jeseň, L'Estate/ Leto*).

A vers első és második strófájában a párhuzam és az antitézis alakzata is megtalálható. Az első strófát az *Ősz* uralja, míg a második versszakot a költői én.

*Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.*

*Lemme lemme verso la Senna,
mi bruciavano nell'anima
canti di tristi fascine,
strane, fumose, porporine,
predicendomi la morte.*

*Ho proprio camminato verso la Senna
Canti-sterpi ardevan nell'anima
Fumosi, anomali, mesti, scarlatti
Pel segno della morte*

*Práve som k Seine šiel a v duši mi
Pesničky ako ráždie horely,
Čmudiace, smiešne, žiaľne, nachové.
Že umriem, vravely.*

Az első strófa dinamizmusának hiánya megjelenik a második versszak igéiben is (*ballagtam, égtek, meghalok*). Az *Ősz* és a költői én mozgása pedig ellentétes intenzitást fejez ki: az *Ősz suhan*, míg a költői én *ballag*. A harmadik versszak első sorában érkezünk el az első strófában leírt találkozás pillanatáig: *Elért az Ősz és sűgött valamit*. A forrásnyelvi szövegben az első strófa ellentétben áll a másodikkal, de a második versszakban is ott feszül az ellentét, mely a versszakok között párhuzamos alakzatot alkot. A második strófa ellentétes alakzatát, melyet az igék grammatikai (időbeli) és lexikai jelentésbeli ellentéte adja (*ballagtam, meghalok*) a felsorolás tovább nyomatékosítja (*füstösek, furcsák, búsak, bíborak*), melyben az alliteráció szemantikailag a dalokra, a jelzők jelentése pedig a *rőzse* és az *égés* metonimikus kapcsolatára való utalást is tartalmazza.

A három célnyelvi szöveg második versszakában is találunk eltéréseket az ismétléses alakzatok fordításában.

Érdekes lehet ebből a szempontból magyarra visszafordítani, s mintegy „nyersfordításként kezelni a fordítók szövegeit.

Nyersfordítás¹ (Bonani): *Épp sétáltam a Szajna felé / gally-dalok égtek a lelkemben, / Füstösek, furcsák, szomorúak, skarlátvörösek / megjelölve a halálomat.*

Nyersfordítás² (Czétényi): *Baktattam a Szajna felé / égtek a lelkemben / szomorú dalok kötege / furcsák, füstösek, bíborak / előre jelezték nekem a halált.*

Nyersfordítás³ (Smrek): *Épp a Szajna felé mentem és a lelkemben / dalok, mint a rőzse égtek, / füstösek, vidámak, búsak, lilák. / Hogy meghalok, azt mondták.*

A módosulást az okozza a szövegekben, hogy a megjelenő párhuzam és antitézis alakzata a lexikai elemeinek módosításai következtében szemantikailag nem adekvát a forrásnyelvi szöveg alakzataival. Módosult már az első versszak nesztelensége s a második versszak igéinek visszafogottsága is. A szlovák variánsban az *átsuhanás* és *lopódzás* deverbális főneveket a *ment* ige követi, mely tompítja az eredeti szöveg *ballagtam* igével kifejezett jelentését. Bonani fordításában a párhuzam hasonlóképpen tompított, az antitézist pedig már nem hozta létre a fordító (az *Ősz ment*, a költői én *sétált*), így a költői én és az *Ősz* mozgása között az ellentét helyett a fokozás alakzata van jelen. Czétényi célnyelvi szövegében szemantikailag adekvát módon vannak jelen az eredeti szöveg szavai (*csendesesen kúszott, baktattam, égtek, meghalok*) – bár a csendesesen kúszott és a baktattam az eredeti kifejezések szinonimái –, de a versszakok közötti párhuzam és a mozgások közötti ellentét

adekvát a forrásnyelvi szöveg alakzataival. A felsorolás alakzata és egyúttal nyomatékosító funkciója is ekvivalens mindhárom fordítási variánsban.

*Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az úton
Tréfás falevelek.*

*L'Autunno mi approdò,
sussurrando qualcosa
fece tremare Blv. San Michel.
Zum, Zum: aleggiarono
lungo la strada
foglie scherzose.*

*L'Autunno m'ha raggiunto e bisbigliato,
Il viale San Michele ha tremato,
Son ronzando svolazzato sul viale
Le scherzose foglie.*

*Jeseň ma dostihla a šepľa dač.
Bulvárom Saint Michèle to zachevalo.
Zum, zum: po ceste listie žartovné
Si poletovalo.*

Az eredeti szöveg harmadik strófájában a *Szent Mihály útja* anaforikus ismétléses alakzata újra megjelenik: *Szent Mihály útja beleremegett*, de a strófa hangulata már ellentétes az első két versszakkal. Míg az első kettőt a lassúság, nyugodtság, halkság jellemezte (*beszökött, halk, suhant, nesztelen*), addig a harmadik strófa már dinamikusabb, a mozgás már intenzívebb, a *halk lombokat* felváltják a *röpködő tréfás falevelek*. A strófán belül is jelen van az antitézis alakzata. A harmadik versszak első sorában szereplő igék még az előző két strófa hangulatát idézik (*elért, súgott*). De a titokzatos változásba Szent Mihály útja már *beleremegett*. A változás megjelenítésével a strófán belüli antitézist a vers többi alakzatával társítva a költő komplex alakzatot alkot. A paralelizmust és az antitézist a strófa közepén megjelenő szóismétléses összetétel (*züm-züm*) tovább erősíti, hisz a hangutánzó szó is a mozgalmasságot nyomatékosítja.

A célnyelvi szövegekben is megtörténik a váltás.

Nyersfordítás¹ (Bonani): *Az Ősz elért és suttogott / Szent Mihály útja remegett, / züm-mögve lebegett az úton / a játékos lombozat.*

Nyersfordítás² (Czétényi): *Az ősz elért, / suttogott valamit, / a Szent Mihály bulvár rázkódott / Zum, Zum: lebegtek / az út mentén, / játékos levelek.*

Nyersfordítás³ (Smrek): *Az ősz elért és suttogott valamit / a Szent Mihály bulvár beleremegett. / Zum, Zum: az úton vicces falevelek / repkedtek.*

A fordításszövegekben lexikai és grammatikai változások mennek végbe, az anafora és az antitézis alakzata azonban jelen van a szövegekben. Mindhárom szövegben variációsan ismétlődik *Szent Mihály útja*, de míg Bonani és Smrek variánsában a határozó alaki változása okozza a variációt (*Il / sul viale San Michele, Po bulvári / Bulvárom Saint Michèle*), Czétényi szövegében a bulvár rövidítése ismétlődik (*Blv. San Michele*). De az eredeti versszerkezet megbontása nyomán az anaforikus ismétlés már nem szerepel a fordításban. Az ellentétet létrehozó intenzitásváltozást kifejező szavak megtalálhatóak ugyan a fordításszövegekben, de a jelentésmódosulások miatt az olasz fordításokból teljesen, a szlovákból részben tűnik el az alakzat. Az olasz célnyelvi szövegekben a *becsusszanást* és *néma menést* csak a *levelek lebegése* követi (*e scivolato, muto passato, svolazzato*). Így az antitézis helyett a paralelizmus alakzata jött létre a célnyelvi szövegekben, de ezáltal az ellentétnek változást nyomatékosító eredeti funkciója is elvész. Smrek szlovák szövegvariánsában az egyes eredeti lexémáknak szinonimáit alkalmazza a fordító, így a jelentés-

változás már árnyaltabb, mint az olasz fordításokban, aminek következményeként az eredeti alakzat nyomatékossító funkciója sem vész el a fordításban (*átsuhant, hallgatag lombok alatt, repkedtek*). A forrásnyelvi szövegben megjelenő geminációs ismétlést létrehozó hangutánzó szavakat csak Bonani helyettesíti körülírással (*ronzando*), mely így a szöveg intenzitását sem nyomatékossítja, így megszünteti az eredeti versen végigvonuló antitézis hatását is a célnyelvi szövegben. A másik két célnyelvi szövegvariánsban az eredetivel megegyező formában van jelen az ismétléses alakzat (*Zum, zum*), de a jelentésmódosulások miatt hatása nem adekvát a forrásnyelvi szövegével.

*Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt, s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.*

*l'Estate nemmeno sconcerto
e l'Autunno scappò da Parigi
canzonatorio, se è stato qui...
io solo percepì
sotto le fronde gemebonde.*

*Oh, tempo! L'Estate non è ceduta,
Ma l'Autunno ridendo ha dato la fuga.
Č qua passato e io lo so soltanto
Sotto le fronde di pianto.
Un istante,*

*Minúta: len čo Leto užaslo,
Z Paríža Jeseň ušla s chichotaním.
Tu bola, a že bola, viem len sám
Pod listím rozstonaným.*

A záró versszakban is érződik a harmadik versszak intenzitása, az elsővel pedig szemantikai keretet alkot. Az első strófa *Kánikula* motívuma utalásos formában újra megjelenik a szövegben (*a Nyár meg sem hőkölt*). A ráérős *ballagás* helyett annak szemantikai ellentéte, a sürgető *egy perc* jelenik meg. Variációs ismétléses alakzatként *Páris* és az *Ősz* reddíciót alkot a forrásnyelvi szövegben: *Párisba tegnap beszökött az Ősz, / S Párisból az Ősz kacagva szaladt*. A keretes variációs ismétlés közt ott feszül az ellentét is. A *nesztelen suhanás* a *kacagva szaladás* váltja fel, ami szintén szemantikai ellentét. Az ellentétet a helyhatározók változása is nyomatékossítja. A vers címében szereplő ige a *járt* geminációs ismétléseként az utolsó strófában is megjelenik: *Itt járt, s hogy itt járt én tudom csupán*. A fokozás és ellentét alakzata is szövegösszetartó erőként funkcionál a versben: míg az első versszakban *halk lombok*, majd *tréfás falevelek*, a vers végén megszemélyesítésként a *nyögő lombok* jelzős szerkezet jelentése bizonyítja ezt. Az első és a negyedik versszakban szereplő helyhatározós szerkezet variációs ismétlésként szintén reddíciót hoz létre a szövegben (*halk lombok alatt, nyögő lombok alatt*), mely a versen végigvonuló antitézist és a paralelizmus funkcióját is erősíti.

A negyedik strófa aktivitása a célnyelvi szövegekben is megmarad, de az elhagyások és pragmatikai jelentésmódosulások eredményeképp sérül az ekvivalencia. Mindhárom szövegben a *kánikula* keretet alkot az utolsó versszakban megjelenő *Nyárral*, de a *meg sem hőkölt* megszemélyesítést Smrek, Czétényi és Bonáni szövegvariánsaiban is különböző szemantikai módosulást okozó értelmező szöveg váltja fel (*a nyár megcsodálta / a nyárt még csak nem is zavarta / a nyár nem engedett*). A forrásnyelvi szöveg így nemcsak szemantikailag módosul, hanem fontos funkciót betöltő alakzatok is kimaradnak belőle, vagy vesztek el hatásukat. A *Nyár* cselekvésének módosításaival, illetve a *ballagtam* igei állítmánynak a *séta* és *menés* szavakkal való cseréjével az eredeti antitézis gyengül. Variációs ismétléses alakzatként Bonani célnyelvi szövegében csak az *Ősz* jelenik meg (*Oh, tempo!*

L'Estate non è ceduta, / Ma l'Autunno ridendo ha dato la fuga), mely nyomán a reddíció is gyengül a fordításszövegben. Így a köztük lévő ellentét sem fejeződik ki az eredetivel adekvát módon. A néma menés szinesztéziát, igaz, felváltja a nevetve menekülés szinesztéziás szerkezet, ami szinonimikus ismétléses alakzat a fordításban, de a Párizs tulajdonnév már nem jelenik meg a célnyelvi szövegvariánsban. Czétényi és Smrek variánsában létrejönnek a forrásnyelvi szöveg fent említett alakzatai, azonos funkciójukkal együtt (*kánikulanýár, ballagás-egy perc, nesztelen suhanás-kacagás, Párisba-Párisból*). Smrek szövegében annyi módosulást találunk, hogy az első strófában az Ősz keresztül suhant Párizson (*cez Paríž*): az igekötő változtatásával azonban a fordító módosította a vers időszerkezetét is, felgyorsítva az eseményeket.

A reddíció és az azt nyomatékosító gemináció az olasz fordításokban nem adekvát a forrásnyelvi szöveggel. Míg Smrek fordításában a változatlan elemismétlés létrejön a *bola* (*volt*) ismétlésével (*Tu bola, a že bola, viem len sám / pod listím rozstonaným.*), de az eredeti szövegben szereplő reddíció erősítése már elmarad, hisz a címben *šla* (ment) szerepel, így nem alkot a *bola* szóval keretes ismétlést. Az *elszökött* ige *ušla* változata azonban lexikai szinten kapcsolatot teremt a címben szereplő igével: *šla*, így variációs ismétlése a vers egy másik szintjén létrehozza a reddíciót. Czétényi és Bonani fordításában ez a szándék és vele együtt az ismétlés funkciója is elvész. Czétényi az *itt jártat itt voltra* cseréli, és megtoldja a *se* (ha) feltételes kötőszóval, mely grammatikai módosulást okoz a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva. Bonani szövegvariánsában szemantikai szinten megőrződik az eredeti szövegrész jelentése, de a címből hiányzó ige miatt az alakzat nem fejeződik ki az eredetivel adekvát módon (Bár az első versszakban szereplő *passato* ige szemantikailag nem, de formailag létrehozza a kieső reddíciót, de a geminációt már nem erősíti). A költői én elszigeteltségét nyomatékosító névmás megtalálható a célnyelvi szövegekben is, de Czétényi feltételes módba helyezi az Ősz jelenlétét és a tudás szót az érzésre cseréli, mely szintén módosulásokat okoz a vers jelentésében, hisz a valóság helyett a valószínűtlenséghez közelíti a fordító a módosítás révén a verset.

Nyersfordítás¹ (Bonani): *Oh idő! A Nyár nem engedett, / de az Ősz nevetve menekült. / Itt volt és én tudom csak síró levelek alatt.*

Nyersfordítás² (Czétényi): *Egy pillanat / a Nyárt még csak nem is zavarta / az Ősz megszökött Párizsból / kötekedőn, és ha itt volt... / csak én éreztem / siránkozó levelek alatt.*

Nyersfordítás³ (Smrek): *Egy perc: a Nyár megcsodálta, / Párizsból az Ősz elszökött hahotázva. / Itt volt, és hogy volt, csak én tudom / nyögő lombok alatt.*

Meg kell állapítanunk, hogy a három célnyelvi szöveg lexikai különbségei ellenére a fokozás és ellentét alakzata is ekvivalens a fordításokban. A *halk lombok, tréfás falevelek és nyögő lombok* Bonani fordításában: *sotto le quieti chiome, le scherzose fogliame, sotto le fronde di pianto*, Czétényiében: *sotto le fronde calme, foglie scherzose, sotto le fronde gemebonde*, Smrek variánsában: *pod mlkvy m haluzím, po ceste listie žartovné*. A meghatározós szerkezet variációs ismétlése ekvivalens mindhárom szövegben, mely erősíti a reddíció hatását és jelenlétét.

5. Következtetések

A vers alaphelyzete ellentétre épül, erősíti ezt a költemény időkezelése is. Egy képzelt, jövőbeli eseményről beszél a költő múlt időben (*arról, hogy meghalok*), s a verset jelen idővel zárja (*tudom*). A költői én a magára maradottságot ellensúlyozza Páris hangsúlyo-

zott jelenlétével és a város két jellegzetességének kiemelésével (*Szent Mihály útja* és a *Szajna*). A versen végigvonuló antitézis két halál ellentétét mutatja: a halk és lassú elmúlás és a sietős remegtető pusztulás, amelyben az *Ősz* csak *kacag*, a *Nyár* pedig *meg sem hőköl belé*. Az elmúláshoz és pusztuláshoz köthető *Szent Mihály* is, az angyalok vezére, aki ott van a haldoklók mellett. Ebben az olvasatban *Szent Mihály útja* nem lokalizálásra, de nem is Párizs jellegzetességére utal, hanem az arkangyal eljövételére, s az útja egyrészt utal a sírra, ahova a halottat viszik *Szent Mihály útján*, másrészt az út maga a *Tejút*, így az értelmezés az univerzumig tágítható, a megjelenő ellentét és párhuzam pedig a végtelennel és elmúlással azonosítható.

Az ellentétre épülő alaphelyzet létrejön a fordításokban a lexikai és szemantikai módosulások ellenére is, és az idősíkok is megtalálhatók a célnyelvi szövegekben. Czétényi a személytelen *érezni* főnévi igenevet választja a sokkal egyértelműbb és hatásosabb, a lírai énrre vonatkozó *tudom* igealaknál. Ráadásul a jelen idő helyett régmúltat használ, mely így a magára maradottságot nem fejezi ki kellőképp a fordításszövegben, sőt az eseménysor egészét a régmúltba helyezi, s így Párizs jellegzetességeinek jelenléte az eredeti funkcióját elveszíti. Másodlagos olvasatuk (Ebben az olvasatban *Szent Mihály útja* nem lokalizálásra, de nem is Párizs jellegzetességére utal, hanem az arkangyal eljövételére, s az útja egyrészt utal a sírra, ahova a halottat viszik *Szent Mihály útján*, másrészt az út maga a *Tejút*, így az értelmezés az univerzumig tágítható, a megjelenő ellentét és párhuzam pedig a végtelennel és elmúlással azonosítható.) azonban a fordításszövegekben is értelmezhető. A versen végigvonuló antitézis adekvát mindhárom variánsban. A halkságot, lassúságot, *ballagást* felváltó sietség, remegés, az *Ősz kacagása*, a *Nyár* ridegsége a fordításszövegek mindegyikében megjelenik, de az eredetihez képest csökkentett intenzitással. Bonani szövegében a halál eljövételét jelző *Szent Mihály útja* másodlagos jelentését fölerősítik olyan lexikai változtatások, mint például az *Ősz*, az elmúlás hírnöke a lírai énbe *jut (incorso in me)*, a halál szele *némán (muto)* kavarog a *Szent Mihály úton*, s ezt csupán a költői én *tudja (io lo so soltanto)*. A jelen idejű *tudom* igealak nyomatékosítja ezt, mely ebben a szövegváltozatban lexikai módosulás nélkül van jelen. Czétényi fordításszövegéből is kiolvasható ez a másodlagos jelentés, de a versvégi feltételes mód használatával (*ha itt volt*) nem egyértelműsíti, kételyt ébreszt, ábránddá alakítva az eredeti szövegben egyértelmű kijelentést. A forrásnyelvi szöveg a jelen idő használatával a valósághoz köti a versértelmezőt. Smrek célnyelvi szövegéből ez a szándék, a pragmatikai jelentések érzékeltetése elvész. A forrásnyelvi szövegben az ismétlések alkotta kereten belül a párhuzam és az ellentét alakzata is erősíti a szöveg szemantikai síkját. A fordításszövegek közül Bonani variánsa törekszik a legteljesebb ekvivalenciára, a vers hangulati elemeinek átadása mellett a szerkezeti, lexikai és pragmatikai elemek megtartására is törekszik. Czétényi szövegében a jelentésmódosulás már árnyaltabb, nem egyértelműsíti a szöveg többletjelentését, ráadásul az egész versszerkezetet megbontja. A négy versszak ugyan elkülönül, de a négysoros szerkezetet hat-hét sorosra módosítja, csökkentve ezzel az anafora és epifora előfordulását, s növeli a sorátlépek (enjambement-ok) számát. Smrek szövege lexikai szinten adekvát a forrásnyelvi szöveggel, de pragmatikai szinten nem, a másodlagos lehetséges olvasatot már nem érzékeljük. Az általam vizsgált ismétléses alakzatok mindhárom célnyelvi szövegben – a módosulások ellenére – többnyire jelen vannak, azonban a lexikai és szemantikai változások hatására funkciójuk hatása és intenzitása gyengébb, mint a forrásnyelvi szövegben.

Összegzés

„A fordítás szövegek közötti mozgás, és ez a mozgás szükségszerűen változtatásokkal jár együtt, amelyek a forrásnyelvi szöveg szemantikai és pragmatikai jelentésszövetét többnyire jelentős mértékben átstrukturálják” (Lőrincz 2007: 119). Ezt láthatjuk a fent bemutatott célnyelvi szövegek vizsgálatakor is. A stilisztikai alakzatok visszaadása költői szövegek esetében nem könnyű. Ady költészetének értelmezése és újraértelmezése – a fordított szövegvariáns létrehozása – pedig egész embert próbáló feladat. Ady fordításai mintha még az Ady költészete előtti versalkotói állapotot tükröznék. „Ady sajátos nyelvezetének stílus-történeti kontextusát illetően Kosztolányi is elismeri, hogy egy stílust nem lehet szóról szóra átmenteni a másik nyelvbe, és a fordító... csak jelképezni óhajtja Ady nyelvét, melynek egészen megfelelője nincs ... ha pontosan vissza akarná adni, akkor az kellene, hogy... legyen egy Csokonai, Vörösmarty és Arany–Petőfi-korszak, melyből Ady nyelve szervesen kifejlődött” (Szűcs 2007: 155). A két célnyelvi szöveg explicitebb az eredeténél, vagyis a fordító hosszabb, bonyolultabb módon, különböző kifejtésekkel jut el a gondolattól a nyelvi formáig, mint az eredeti szöveg írója. A fordító a kommunikáció elősegítése érdekében értelmez, magyaráz, hogy a célnyelvi olvasó minél gördülékenyebben dolgozhassa fel az információt (vö. Klaudy 2007: 164). De az Ady-szövegek fordításánál akár a 20. század leg- hangsúlyosabbá váló elgondolása, a fordítás lehetetlenségének paradoxona is szóba jöhet. Ignotus is kijelentette, hogy „fordítás tehát nincs, csak költő van és lehet, akinek egyszer ez a megcsinálni valója, egyszer más; egyszer az, hogy megírja, mennyire szerelmes, másszor az, hogy megírjon a maga nyelvén egy verset, amit más nyelven olvasott” (Ignotus, idézi Józán 2009: 161). A tartalmi és kifejezésmódbeli összetettség, a nyelv és gondolkodás összefüggése mind szerepet játszik a forrásnyelvvel adekvát célnyelvi szövegek létrehozásában. Tehát a fordító feladata hadakozás a lehetetlennel, azaz azzal, hogy a világ nyelvei és kulturái közötti változatosság ellenére megkísérelje a közvetítő szerepét betölteni (Simigné Fenyő 2006: 99). Fontos azt is vizsgálni, hogy egy fordításnak milyen szerepe van, milyen funkciója valósul meg a célnyelvi kontextusban, illetve az invariáns gondolat átadásán kívül még milyen üzenetet közvetít egy-egy fordítás (vö. Simigné Fenyő 2006: 98). Főképp olyan költő esetében, akinek fordításai és művei fordíthatóságának kérdései lezáratlanok, és ma is különböző diskurzusok témái. A fordítástudomány módszereinek gazdagodása, a klasszikusok fordításának háttérbe szorulása is hozzájárul ahhoz, hogy az Ady-életmű még várja a költői minőségű és adekvát közvetítést más nyelvű kultúrák befogadói számára.

Irodalom

- AllLex. = *Alakzatlexikon*. Szathmári István (szerk.). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2008.
- Jóó, E. 2011. Franyó Zoltán német Ady-fordításai. *Alkalmazott nyelvészeti közlemények*. 7(1): 111–119.
- Józán, I. 2009. *Mű, fordítás, történet*. Budapest: Balassi Kiadó. 161.
- Király, I.: *Ady Endre*. Budapest: Magvető Kiadó. 448–450. 1972.
- Klaudy, K. 2007. Az explicitáció hipotéziséről. In: *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 155–169.
- Lőrincz, J. 2007. Magyar versek orosz és angol fordításban. In: Lőrincz, J. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: EKF Líceum Kiadó. 101–143.
- Lőrincz, J. 2007. A szépirodalmi szöveg és fordított szövegvariánsának egyenértékűségi viszonya. In: Lőrincz, J. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: EKF Líceum Kiadó. 47–49.

- Lőrincz, J. 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Líceum Kiadó.
- Popovič, A. 1980. *A műfordítás elmélete*. Bratislava: Madách. 148.
- Simigné Fenyő, S. 2006. A fordítás mint kulturális transzfer. In: *A fordítás mint közvetítés*. Miskolc: STÚDIUM. 98–115.
- Szabó G., Z.–Szörényi, L.: *Kis magyar retorika*. Budapest: Tankönyvkiadó. 135. 1988.
- Szűcs, T. 2007. *A magyar vers kettős nyelvi tükörben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Torop, Peeter 1995. **Тотальный перевод** (A tökéletes fordítás) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus [Tartu University Press]

Források:

- Ady Endre összes versei* 1998. Budapest: Osiris Kiadó.
- Ján Smrek 1950. *Parížom sla Jesen*. In: Ady Endre: *Básne*. Pozsony. 75.
- Melinda Tamás-Tarr Bonani: *L'Autunno a Parigi*. In: *Da anima ad anima*.
<http://mek.oszk.hu/08500/08508/08508.pdf> Letöltve: 2012.12.12.
- Czétényi Katalin: *L'Autunno s'insinuò a Parigi...*
http://www.hotdog.hu/blog/blankolo_blogja/ady-endre-parizsba-jart-az-osz/p4 Letöltve: 2012.12.12.